

др Влада Станковић, доцент
Одељење за историју
Филозофски факултет, Београд

УДК 821.14'04.09-1 Теодор Продром
316.343(495.02)"12"

Питања укуса и морала у византијском друштву 12. века: сатирични приказ мушко-женских односа у песми Теодора Продрома и њено значење*

Апстракт: Теодор Продром, највећи песник византијског 12. века, саставио је, уз званичне политичке похвале царевима и припадницима византијске елите, и многе сатиричне песме на народном грчком језику, у којима се подсмева важећим друштвеним нормама свога времена. За-одевајући се уметничким ликом сиромашног поете кога жена код куће угњетава, у једној таквој песми Продром се поиграва мушко-женским односима у византијском друштву, откривајући истовремено особине претежног укуса на царском двору његовог времена.

Кључне речи: Византија, Теодор Продром, друштво, морал, иронија, еротика

Византијско друштво 12. века у време владавине династије Комнин било је амалгам различитих феномена проистеклих из унутрашњих промена и спољашњих утицаја, спој јединствен у читавој хиљадугодишњој историји царства. Представљајући последње доба дуготрајних процеса друштвених промена, који су нагло и неочекивано прекинути уништењем царства крсташким освајањем Цариграда у априлу 1204. године, Византија Комнина остала је непотпуно развијена и у многим видовима недовршена и нејасна, а сличну судбину је то значајно доба имало и у савременој историографији. Као што је већина византијских писаца писала након пада Цариграда – дубоко оптерећена незамисливом пропашћу царства – тако су и савремени истраживачи посматрали време владавине династије Комнина, а посебно његове последње деценије, као дека-

* У раду се саопштавају резултати са пројекта „Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од 9. до 15. века“, евиденциони број 177015.

дентно напуштање традиционалних вредности и византијско олако окретање првенствено цватућој западној култури и њеним идеалима.¹

Управо се утицају запада, који је у Византију почео снажно да продире са Првим крсташким походом крајем 11. века, приписивало и поновно појављивање љубавних, еротских романа, једног жанра хеленистичке грчке књижевности који је цветао у другом веку нове ере, да би наредних хиљаду година остао потпуно непознат у хришћанској римској империји. Слично томе, и снажни и иновативни развој поезије, до тада понајвише ограничене на црквене химне, а у световној средини углавном повезиване са помало ексцентричним ауторима, није био у науци правилно схваћен и протумачен, нити су сви важни ставови поновог оживљавања наизглед заборављених литерарних жанрова из пера цару и царској породици блиских учењака били истражени на одговарајући начин. Оно што је, међутим, новијим истраживањима недвосмислено утврђено јесте да су снажна ренесанса византијске поезије и њене поетике били у потпуности унутрашњи византијски феномени који су пратили еволуцију византијског друштва, одговарајући на потребе нове византијске елите, удружене у један моћни, доминантни клан владајуће породице Комнина. Поновно јављање жанра еротских романа, са таквим мотивима у поетици византијске књижевности тог доба указивало је на укус аристократске елите, новог многобројног владајућег слоја, чији је утицај био доминантан у свим сферама власти. Новине у литерарним мотивима и естетици доба Комнина кореспондирале су са сличним развојем на западу, а неретко су иновативношћу предводили заједничке промене, одређујући нова стилска кретања или осавремењујући старе, још од хеленизма наслеђене, окамењене мотиве.

Најважније место у том преображају византијске поезије припада Теодору Продрому, разноврсном учењаку блиско повезаним са царском породицом Комнина и јединој правој интелектуалној „звезди“ комнинског столећа.² Аутор више

¹ Ретки су били истраживачи који су развој Византије 12. века посматрали као логички продукт унутрашњих друштвених промена, пре свега истакнуте улоге породице, пораста значаја рођачких односа и учвршћивања механизма моћи на свим нивоима власти првенствено захваљујући породичној солидарности. На првом месту треба споменути значајан текст о византијском друштву овог доба Шарла Дила, Diehl, Charles, *La société byzantine a l' époque des Comnènes (Conférences faites à Bucarest, avril 1929)*, Paris 1929; Уп. Magdalino, Paul, *The empire of Manuel I Comnenos*, Cambridge 1993; Станковић, Влада, *Комнини у Цариграду (1057-1185). Еволуција једне владарске породице*, Београд 2006.

² Продромови стихови су били врло популарни унутар цариградске интелектуалне елите – не само међу царевима и највишом аристократијом – и он је једини византијски песник за кога постоји непосредна потврда да су млади учењаци наизуст учили његове песме, као што то сведочи његов пријатељ и можда учитељ Михаило Италик, говорећи о неком младом свештенику Михаилу, *Michel Italikos, Lettres et discours*, ed. Gautier, Paul, Paris, 1972, no. 1 (59-65) / 64. Теодор Продром је осим песама – и то у свим познатим облицима стиха, што је потребно посебно нагласити – саставио и бројне прозне текстове, углавном епидиктичког карактера: јавне говоре

званичних песама којима се прослављају царски успеси, или наручених хвала чланова царске породице, Теодор Продром је био и први византијски учењак који је за свог покровитеља цезара Нићифора Вријенија, зета цара Алексија Комнина (1081-1118) и мужа најстаријег Комнина рођеног у пурпуру Ане Комнин, обновио жанр еротског романа, стихованом новелом Роданта и Досикле.³ Необично разноврстан и талентован, изузетно продуктиван и свеprisутан у интелектуалним „салонима“ комнинског Цариграда, Теодор Продром представља најбољи пример професионалног ретора, интелектуалца који се издржавао својим саставима и наградама које је за њих добијао од наручиоца – патрона. Теодор Продром је најчистији пример *професионалног ретора* у Византији 12. века, учењака који није тражио синекуру унутар разгранатог царског чиновничког апарата, или, најпре, у хијерархији цариградске патријаршије, попут многих својих колега из наредних нараштаја, који су постајали епископи или митрополити и тиме обезбеђивали своју егзистенцију, али и утицај на промовисање сопствених рођака у исте кругове. Продром је и због тога представљао специфичност Византије епохе Комнина, деценијама успевајући да се одржи својим реторским талентом, али и политичком вештином у најужем окружењу владајућих царева, све док са доласком младог Манојла Комнина на власт 1143. године његова верност новом василевсу није била доведена у питање, а он сам посматран као идејно и политички превазиђени остатак прошлог доба.⁴

У годинама пре његовог постепеног потискивања са места неприкосновеног предводника византијских ретора, које је уследило са учвршћивањем цара Манојла Комнина на власти у првој деценији његовог дугог царавања (1143-1180), Теодор Продром је саставио четири изузетно занимљиве песме, које је, за разлику од осталог свог поетског опуса, свесно писао једном врстом народског, поједностављеног језика, правећи тиме склад између пародије различитих поступака и особина Византинаца, које је са иронијом описивао, и спољашње поетске форме, која је и сама постајала пародична и не сасвим озбиљна. Било је то први пут у византијској историји да један првокласни учењак преузима, на литерарно-теоријски сасвим модеран начин, лик простог поете, обичног човека непотпуно образованог и тиме ствара живу драмску композицију уклопљену у уобичајену поетску формулу византијског дванаестог века, чувени

приликом одређених свечаних прилика, похвале или посмртне беседе угледним личностима. О њему пре свега види студију и издање „историјских песама“, Hörandner, Wolfram, *Theodoros Prodromos. Historische Gedichte*, Wien 1974.

³ Agapitos, Panagiotes A., „Poets and Painters: Theodoros Prodromos' Dedicatory Verses of His Novel To an Anonymous Caesar“, у: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 50, 2000, стр. 173–185. (у даљем тексту: Agapitos, P., „Poets and Painters...“)

⁴ Stanković, Vlada, „A Generation Gap or Political Enmity? Emperor Manuel Komnenos, Byzantine Intellectuals and the Struggle for Domination in Twelfth Century Byzantium“, у: *Зборник радова византолошког института*, 44, 2007, стр. 209–226.

стих петнаестерац, називан и *политички стих*, због разлога који нам остају потпуно непознати.⁵

Продромово подсмевање појединим особинама Византинаца, његово пародирање начелно прокламованог живота у врлини у престоничким манастирима, или сатирично приказаног односа између мушкарца и жене, као што је то случај са песмом коју ћемо у наставку превести и обрадити, поставља питање узрока и разлога настанка тих поема, односно укуса публике за коју је песник писао и пред којом се, претпостављамо с разлогом, ова својеврсна представа изводила. Јер наручилац песме – макар номинално – није био нико други до сам цар Јован Комнин (1118-1143), познат по свом непровокативном начину живота, сталним, свакогодишњим ратним походима и чврстој верности жени, царици Ирини Пирошки, која је недуго након смрти, 13. августа 1134. године, и проглашена за светицу. Несумњиво је, након непобитног потврђивања да је управо миљеник василевса међу византијским интелектуалцима Теодор Продром саставио ову песму, да је Јован Комнин у царској палати приређивао једну врсту представа у којима је можда много више уживао него у званичним, типизираним похвалним аklamацијама произашлим из пера истог ретора, којима га је у *деме* организовани цариградски пук свечано поздрављао приликом тријумфалних и церемонијалних поворки. Нескривене сексуалне алузије, ласцивни потконтекст многих епизода те песме и њој сличних песама, прикривени, али јасно разумљив вулгарни вокабулар којима су оне обиловале, указују на „мушку забаву“ једног ужег круга окупљеног око василевса, али неке од сцена и порука које из њих произлазе потврђују утицајност жена – посебно аристократкиња – унутар и изван уске породице током владавине династије Комнина царством.

⁵ Питање ауторства ове четири, такозване Птохопродромове (Јаднопродромове) песме дуго времена је било предмет контроверзе и спорења међу византолозима и проучаваоцима грчке књижевности. Иако опоречна мишљења и даље постоје, у потпуности је превладао став да је аутор ових јединствених песама управо Теодор Продром, који је свом разноврсном опусу на тај начин додао и песме писане „мешаним“ језиком, ученим и готово народним, истовремено уводећи снажно у византијску књижевност проблем *лиетарне персоне*, раздвајајући личност аутора и наратора у сатиричним приказима византијског друштва, уп. Alexiou, Margaret, „Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems”, у: *Dumbarton Oaks Papers*, 53, 1999, стр. 91–109. Византијски *петнаестерац* заснивао се, као што му само име каже, на броју слогова, а не на античкој *прозодији* – којој је у основи стајала дужина вокала и, последично, дужина слогова. Сваки стих од петнаест слогова био је подељен на две слововне и идејне целине: на први део од осам и други од седам слогова, уп. Lauxtermann, Marc Diederik, *The Spring of Rhythm. An Essay on the Political Verse and Other Byzantine Metres*, Vienna 1999. Приликом превода покушано је да се пренесе дух византијског петнаестерца иако није било могуће пратити стриктно број слогова у стиху по угледу на грчки оригинал.

Из пера кир (господина) Теодора Продрома цару Мавројовану (Јовану Комнину, 1118–1143)⁶

Шта да ти принесем и дарујем господару, господару овенчани,
услугу заузврат коју год или можда неку милост
која би равна била твојим даровима бескрајним
којима ме царство твоје увек обасипало?
Већ се одавно мислим, одавно већ спремам,
немајући, о јадан, нешто достојно за дар,
достојно царству твом и благиости твојој
и лику твом слично и милости твојој,
сем ових неуких опет стихова политичких
које ти шаљем, шалом се играјући али не и срамом
јер играју се, кажу неки, и старци, само мудрије.
Немој их бацити, или још горе вратити назад,
већ их узми као цвет, ма како да мирише
и чуј радо шта ти зборим, о јадан.
Ако ти изгледа, господару, да се играм само и шалим
није, но болест имам страшну и муку тешку
бољуку једну чудну, и бол, какав бол!
Кад рекох бол, не помисли на стомак,
нити што горе и мало испод стомака,
нити ми се рогови појавише ни јарећа брадица,
нит' ме мучи срце нит' гушење стегло,
ни бешика попустила, нит' дисање тешко,
но ми жена вражја, страшна, многе зврчке прави,
муке смишља и разне заврзламе
и што треба да ми даје радо она невољно пружа.
И хтео бих да покажем јасно свима злоћу
но се бојим, господару, неких подлаца,
да ме не чују па потрче кућици мојој,
па ме тамо не одају, а онда јао мени!

⁶ *Ptochoprodromos. Einführung, kritische Ausgabe, deutsche Übersetzung, Glossar*, besorgt Eidenhofer, von Hans, Köln 1991, песма I, стр. 99–107 (у даљем тексту *Ptochoprodromos...*). Претходно, прво издање ове и преостале три песме такозваног сиромашног Продрома (Птохопродрома) приредили су пре једног столећа Hesseling, Dirk Christiaan; Pernot, Hubert Octave, *Poèmes prodromiques en grec vulgaire*, Amsterdam 1910, песма I, стр. 30–37. Надимак цара Јована Комнина Мавројован – Црни Јован добро је познат из њему савремених византијских текстова, те се не може прихватити аргумент Ханса Ајденајера (*Ptochoprodromos...*, 219 (коментар)) да се „не може замислити да се један дворски песник цару обраћа надимком“, изведен из погрешног разумевања карактера ових песама и неприхватања да је њихов аутор чувени Теодор Продром, *Ptochoprodromos*, стр. 31–34, 39.

Јер боље би ми било, царе, да ме живог сахране,
 па да ме у земљу закопају и онда затрпају,
 него да *ОНА* сазна ишта од оног што ти пишем и причам.
 Бојим се њеног језика и бојим се њеног беса
 бојим се, вала, и њених претњи и њене освете страшне.
 Јер ако би чула па јој пао мрак на очи,
 па крене бесна сва на мене са слугама,
 па ме ухвати и „среде“ по средини,
 па ми коскама својим опипају мушкост,
 ко ће доћи да ме спаси и од ње избави?
 Но чак и да се то деси, и овако и онако
 време је дошло да ти о мени и њој све испричам.
 Тешко подносим више господару, њену злоћу
 и подсмевања сваког дана и грдње и пребацивања:
 „Господине мужу баш не пазиш ништа, о мужу како то причаш,
 па онда о мужу колико си зарадио и мужу шта си ми донео?
 Какву си ми хаљину сашио, од какве си је свиле извезао?
 У шта ћеш ме јадан обући кад не знам за Ускрс ни за празник,
 већ сам с тобом дванаест хладних и сиротих година,
 не видех од тебе ни ципелу јадну за ногу,
 за огртач свилени за леђа никад немаш пара,
 моји прсти никад сјајни прстен не видеше,
 ни покривач обични од тебе не добих,
 странци ми разносе одећу од мираза,
 а ја седим гола и јадна намучена.
 Никад се с купања нисам вратила срећна,
 ни уживала у дану да душло нисам платила,
 мучим се стално, тугујем, стењем и плачем.
 Море мука ми донесе, носи га је л’ чујеш?
 Све што имаш, све као вредно,
 ил’ дај ил’ продај ил’ ради шта знаш.
 Је л’ шта ћеш деци од себе оставити?
 Пешкире ил’ од кревета мадрац,
 зар то само очинско наслеђе да буде?
 Ил’ спрема још од родитеља твојих,
 зар је доста да ћерке поудајеш
 и ти да будеш миран и обезбеђен?
 Шта је било, човече, не смеш ни да ме погледаш?
 Ја сам била богата удавача ти обичан гоља,
 ја из доброг рода, ти сиромах из Цариграда,

ти си Јаднопродромић а ја од Мацукина,⁷
ти си спавао на слами а ја на меком кревету,
ја сам имала онакав мираз а ти једва ђонове,
донесох ти злата и сребра уз твоје јадне шерпе,
једну стару за кување и никакав котао.
Још седиш у мојој кући и ни за шта се не бринеш,
под се изгулио а патос свуд провирио,
плочице већ нестале а кров са свих страна цури,
зидови нам попуцали, башта сва зарасла,
од украса не оста ништа, ни гипса ни боје,
ни сјаја од мермера ни најмањег стила,
врата нам се руше једна уз друга,
рамови од прозора се искривили сасвим,
и ролетне поспадале све на напоље.
Врата никад ниси променио нити подмазао,
никад плочице мењао ни зидове окречио,
ни мајстора звао да их изравња,
ни ексер купио да закуцаш у даску.
Ти си 'као' газда за сваког у кући,
поштују те, плаше те се и цене те.
А у ствари ја ти држим кућу и новце све,
чувам ти децу боље од најбоље дадиље,
све за тебе радим, трчим, знојим се и проклињем,
и ткам танке крпице па их јадна и носим,
ја сам ти управитељ, ја сам ти благајник,
па још и ткам и кожух за тебе штавим,
веш ти сав правим и гњечим памук,
за тебе сам ти и појац и попа,
и судија уз то и писар и икономом,
а ти седиш ко изгубљена ћурка на ђубрету,
и чекаш сваки дан шта ћу ти принети.“
Укратко ти господару, о господару мој,
од мноштва само делић слуга твој представи и описа.
Е кад бих пожелео некад све да ти потанко испричам,
морао би нови Хомеров каталог хероја да саставим.
Но уистину и оно што сам рекао мислим да је доста
да јасно схватиш како стоје ствари.
И ако би истину желео баш да покажем
све што ми жена каже, господару, лаж је
и бајкама бих ја то назвао и тлапњама

⁷ Још једно поигравање значењем речи: Продром се презивао сам песник, а Мацукина у ствари значи гоља, сиромашак.

у које она само дода помало и отрова.
 А кад од мене не добије никаква одговора
 скаче, косе чупа и кида одећу са себе
 па скупла децу своју и ствари све,
 па иде у своје одаје и за собом лупа врата,
 па се затвара и скрива а мене не пушта унутра.
 И то тако одавно господару мој круном овенчани,
 па се ја одлазим сав никакав, немајућ' више наде.

А ако би пробао да уђем на врата као јуришник
 уз поклич бојни и водећ' са собом читаву војску?
 Ма и кад бих имао и најборбеније војнике,
 све окићене са све копљима и жезлима,
 ни уз помоћ ових златних витезова,
 ма ни уз јуриш пешадије од најбољих младића,
 не бих постигао ништа сем њеног подсмеха и сталног ругања.
 И онда кад ја испошћен од сталне жеђи што ме мучи,
 хоћу да јој кажем своју муку и своју чежњу
 и у ватру паднем па кренем да је псујем,
 Онда она на свој начин крене да се дере:
 „Срам те било, ко си па ти? Мене ћеш тако“,
 и „Пази ти с ким причаш и кога не поштујеш!
 Нисам ти ја слушкиња ни нека робиња за коју плаћаш,
 како само смеш да к мени пружаш, зар се не стидиш?
 Ти би да се свиме оластиш,
 да све себи узмеш а мене оставиш без ичега?
 Ма само да ја видим некад браћу моју,
 ма ако те не ухвате па ти покажу своје,
 или ћу ти бацити на грбачу ово четворо наше деце,
 а ја сама узети оно што ми припада
 и тебе избацити из куће, све уз велику буку,
 па да видиш онда шта ћеш хтети и смети
 кад те ја дохватим и излупам!“

Такве ми речи она без срама прича,
 да пожелим, господару, да је добро излупам
 ал' се погледам, па самом себи кажем:
 „Тако ти душе твоје, Продроме, седи и смири се,
 боље реци шта имаш а остало истрпи мушки.
 Ако би кренуо да је удариш па да је заболи,
 какав си матор и мали, па и прилично слабашан,
 може да скочи на тебе па да те ухвати под себе,
 па те чак и пребије а можда и горе.

Но ако желиш да је макар мало намучиш
 узми прут⁸ па викни и поцепај своју одећу
 баци свој камен на њу, ал' пази како гађаш,
 скочи па је заскочи, и брзо је ухвати,
 па пожури, баци се и спусти на њу и држ' је чврсто.
 Па онда устај поново и поново је појури,
 очи нек се жаре а поглед нек' ти буде оштар,
 па онда скроз заслепљен, рикни попут лава!“
 Но како ни прут свој, јадан, не могах да нађем,
 узех из оставе одмах прут од метле,
 па почех да преклињем и молим говорећи:
 „О Пречисти мој Христе, обуздај је и спречи је
 и не дај јој да узме себи мој прут,
 па да ми њиме врати и ја настрадам ко ђаво.“
 Јер она је таква, о Богом крунисани, да зачас узме све
 и хлеб и вино па се закључа и мени не да,
 и бежи и скрива се и затворивши врата,
 мене оставља напољу не бринућ' се нимало.
 А ја, држећ' прут од метле, кренух на закључана врата,
 па сав избезумљен ударах јако по њима,
 па убацах врх прута кроз рупицу малу,
 и баш тад ме она заскочи па ми прут ухвати,
 па повуче јако унутра а онда опет избаци напоље.
 И ја помислих где је имам, па је чврсто притиснух,
 кад она пусти нагло прут а врата широм отвори,
 и ја се пружих по земљи ко проштац.
 А кад она виде како сам пао, крену да ми се смеје,
 приђе да ме брзо подигне са пода
 и све зачикавајући овако ми збори:
 „Стиди се, мужу, свега ти, стварно срамота!
 Па ниси ти неко сељаче ни беба мала да лежиш го!
 Покри ту срамоту, 'јаку' своју мушкост,
 па се скидај када дође лето, а сад признај да си слабији

⁸ Превод „прут“, који одговара грчком *ράβδος*, *раβδι*, означава преносно мушки полни орган, на сличан начин као што и други термини првенствено из овог сегмента песме имају двоструко значење („врата“ = женски полни орган; „ударати“ = сексуални чин). Читава епизода у којој Продром описује „своју“ сексуалну потчињеност и немоћ представља један од текстова са најотворенијим сексуалним алузијама из византијског времена, у коме се добро познати термини, који у говорном језику имају сексуално или вулгарно значење, уклапају у метафорички наратив односа моћи између мушкарца и жене, уп. Agapitos, P., „Poets and Painters...“ и Roilos, Panagiotis, *Amphoteroglossia. A Poetics of the Twelfth-Century Medieval Greek Novel*, Washington D.C. 2005, за „двоструко“, стварно и пренесено значење кључних термина и начине њиховог коришћења у византијској књижевности 12. века.

и не прави се важан, јадан, кад немаш с чим!“
Кратко говорећ’ то ми тако рече,
па поново уђе унутра, кључ у браву стави и затвори се.
А ја побегох брзо трчећ’ да се обучем,
па легох у кревет, надајућ’ се барем ручку.
Кад огладних јако, устадох из кревета,
па кад видех да је и остава са храном закључана,
поново се вратих и на кревет се пружих,
стално мотрећ’ и проверавајући врата.
А кад је сунце кренуло да се спушта за запад,
одједном зачух неке крике и гужва настаде велика,
јер једно од деце моје паде са висине
и ударивши доле лежаше попут мртваца.
Одмах се скупише суседи да виде тај призор,
све сам преварант и лопужа гори од гусара,
и да видиш тад ларму и трку велику.
И док су се све жене и остали тамо свет
што је пристигао, као што већ рекох,
бактали око детета и гледали како му је,
ја узех кришом кључ и отворих коначно оставу,
па на брзину једући и пијући сав срећан,
изађох одатле и придружих се осталима, тугујући.
А кад је ова страхота минула и детенце поново устало,
испоздрављасмо се са осталима што су дошли.
А жена моја узећи сву децу поново,
уђе назад са њима и опет се унутра закључа.
А ја спавајућ’ сам, без праве утехе и задовољства,
без јела, снажден и надражен сав,
скочих ујутро са кревета мог
и почех да ударам руком снажно по вратима од улаза,
говорећи све, о жено моја добар ти дан,
и, душо моја што не отвориш, и срце, што ме не пустиш,
па тако празних муку моју с душе све до поднева.
Па како ни гласа не чух, ни од кога одговора,
ни тихи шапат, ни најмању речцу,
заплаках се сав па се вратих и на кревет седох,
и још пре ручка, господару, потиштен заспах.
И учини ми се кроз сан да осећам мирис јела
и одмах са очију отерах санак,
скочих и устах уз велики напор
и као ловачки пас који њуши траг,
кренух ка кухињи одакле стизаше мирис.
А тамо се деца скупила и села да једу

и поставила сто и сву храну донела.
 Видећи то, овај слуга твој, господару, пуно се обрадова
 надајућ' се да ће ме позвати, да седнемо сви да једемо.
 Како је прошло неко време а ништа се тако не деси,
 једва поглед одвојих од трпезе и вратих се назад,
 па нађох неку одећу одрпану баш као за роба,
 па се тиме огрнух и увих, на главу ставих капу и узех торбицу,
 па почех да вичем као скитница просећи испред врата.
 Изађоше деца моја не препознајући ме уопште,
 узеше мотке и камење да ме отерају,
 ал' им мајка рече: „Остав'те га, сиротан је, скитница.“
 Па ме пустише унутра, а слуга се твој, господару,
 од глади избежумљен, обрадова коначно.
 Уђох тако и седох за трпезу,
 па ме нудише да једем и вино да пијем,
 и чим видех хлеба и пита разних,
 и у руку узех један комад повећи,
 одмах ми се срце обрадова и развесели.
 Такве страхоте и муке трпим, о господару мој крунисани,
 од страшне и моћне жене с којом не могу на крај изаћи.
 Ако ми не помогнеш својим добротворјем, свевладару,
 и поклонима и милостима не испуниш мој живот празан,
 дрхтим, стрепим, бојим се настрадаћу од ње пре времена,
 а ти ћеш изгубит' твог Продрома, најбољег хвалитеља.

Анализа византијског друштва доба Комнина умногоме је онемогућена недостатком релевантних извора и њиховом пречестом једнообразношћу, њиховом усмереношћу на политичка збивања унутар царске палате и византијске елите и традиционалном посвећеношћу подражавању античких и хеленистичких узора, који отежавају постављање текстова у њима одговарајући историјски и социјални контекст. Питања непосредне, практичне сврхе ове песме и њој сличних песама Теодора Продрома, јавног „извођења“ пред царем и царским окружењем, те многи аспекти њиховог настанка и „употребе“ који остају недо-вољно познати, намећу ипак потребу да се сагледавању византијског друштва, менталитета Византинаца и њиховог свакодневног живота приступи много отвореније и опрезније, дозвољавајући много већу разноврсност *византијског живота* него што би се то могло закључити из уско схваћеног концепта средњо-вековља и византијског миленијума, који практично покрива читав период историјски типизираниог средњег века.

С једне стране, реч је о питању *морала*, етичкој категорији која је по највише производ схватања модерних истраживача Византије него што су о њој говорили сами Византинци. Оптерећени мерилима сопственог доба и претежним мишљењем о снажном утицају цркве на византијски живот, морал Византинаца се најчешће поистовећивао са моралом византијских духовњака, чији су списи од најранијих времена византијског царства препуни захтева за моралном чистоћом и строгоћом, док су цареви из династије Комнин неретко били оптуживани за уништавање „традиционалног“ морала, дозвољавајући превелики утицај западњака и њихових идеја. С друге стране и насупрот таквим схватањима, која су своје аргументе црпљив из многобројних текстова суштински прожетих хришћанском духовношћу, проучаваоци византијске друштвене историје били су ограничени на тумачење малог броја разноликих састава, попут сатиричних песама Теодора Продрома, који су све донедавно сматрани за непоуздан историјски узорак, за обичне имитаторске вежбе којима су учени Византинци подражавали старе хеленске узоре.

Морал византијске елите у време династије Комнин био је, међутим, најтешње повезан са структуром самог друштва, чији је основни елемент свемоћна породица, у оквиру које је, пак, доминација жене, мајке или супруге, сасвим реална категорија и тиме не само замислив већ и пожељан мотив у византијској поезици тога доба.⁹ Као својеврсна реакција на овакво стање унутар византијске породице и византијског друштва, уопште, поигравање мушко–женским односима представља један од важних елемената претежног укуса византијске елите доба Комнина, означавајући истовремено и реакцију наизглед свемоћних мушких чланова владајућег рода на животну реалност њиховог времена.

⁹ Одређена равноправност жена у оквиру владајућег рода Комнина видљива је по начину на који се „мерило“ сродство са царем у Византији епохе Комнина, у чему није било стварне разлике између „мушке“ и „женске“ повезаности са владајућом граном породице, уп. Stanković, Vlada, „La porphyrogénèse à Byzance des Comnènes“, у: *Зборник радова византолошког института*, 45, 2008, стр. 99–108.

Summary

Vlada Stanković, Ph. D.

A question of taste and morality in 12th century Byzantine society: a satirical poem about gender relations by Theodoros Prodromos and its meaning

Prodromos's mockery about certain characteristics of the Byzantines raises the question of cause and reason for his poetical parodies and the taste of his audience. The poem was ordered by the emperor John Comnenus (1118-1143) himself, who was known for his non-provoking way of life, annual war campaigns and firm fidelity to the empress Irene Piroška. This poem was undoubtedly written by one of the favourite John Comnenus's intellectuals, who staged shows in emperor's palace which the emperor enjoyed much more than official acclamations written by the same author. Open sexual allusions, lascivious context of many episodes of this and other similar poems, hidden but clearly understandable vulgar vocabulary, suggest that the basileus and his narrower circle enjoyed their "male" entertainment. However, some scenes and morals confirm the influence of women, especially noble ones. Morality of Byzantine elite in the age of Comnenus dynasty was closely connected with the structure of the society itself, with almighty family as its basic element, where domination of woman, mother and wife alike was a real category. It was not only imaginable, but also favourite subject of the Byzantine poetry of that time. As a reaction to the real gender relations within both the Byzantine family and Byzantine society, this mockery represents one of the most important elements of prevailing *taste* of Byzantine elite in the age of Comnenus', and also the reactions of the superior male members of the ruling family.